

3.

KAREL TROJAN

OTÁZKA PŘECHODNÉHO OBDOBÍ
A VÝVOJOVÉ ETAPY
SOCIALISTICKÉHO STÁTU

Leninovo dílo jako celek stejně jako práce „Stát a revoluce“ mají stále velký význam i pro analýzu dnešních událostí, pro řešení teoretických otázek a problémů, které přináší naše současnost.

Úroveň poznání a pochopení jeho myšlenek spoluurčuje kvalitu našeho dnešního hodnocení současné situace v Sovětském svazu i u nás. V současných politických vystoupeních i odborné literatuře se objevuje často pojem revoluce. Buďto sám o sobě, nebo ve spojení revoluční změny, přestavba a revoluce, revoluce a reformy, revoluce a kvalitativní změny atd. Chtěl bych se v následujícím příspěvku věnovat otázce, jaká je povaha vyhlášených a též započatých změn, zda či nakolik jsou to změny revoluční a zejména bych se chtěl věnovat časovému zařazení přechodného období od kapitalismu k socialismu a s tím souvisejícím problémem periodizace vývojových etap socialistického státu. Na druhé straně se domnívám, že Leninovo dílo „Stát a revoluce“ přináší řadu důležitých tezí, jejichž správný výklad je neobyčejně náročný a často diskusní i se znalostí jeho dalších prací a při důkladném pochopení současných událostí. Mám na mysli např. tuto Leninovu tezi: „Podstatu Marxova učení o státu si osvojil jedině ten, kdo pochopil, že diktatura jedné třídy je nutná nejen pro každou třídní společnost vůbec, nejen pro proletariát, jenž svrhl buržoazii, nýbrž i pro celé historické období, oddělující kapitalismus od „beztrídní společnosti“, od komunismu.“¹⁾ Nebo: „... teprve socialismem začne rychlý, skutečný, opravdu masový postup kupředu ve všech oborech společenského a individuálního života...“²⁾

V odborné literatuře věnované vývojovým etapám socialistického státu, literatuře zvláště početné v 70. letech, převládal názor, že přechodné

¹⁾ Lenin, V. I.: Stát a revoluce, Mladá fronta, Praha 1967, str. 28.

²⁾ Tamtéž, str. 69.

období, tak jak o něm hovořil K. Marx, tvoří přechod od kapitalismu k socialismu a jeho obsahem je budování základů socialismu. Socialistická revoluce probíhá v rámci tohoto období.

Současná odborná literatura, která reaguje či analyzuje některé myšlenky i reálné kroky sovětské přestavby z tohoto předcházejícího přístupu někdy vybočuje. Zastavíme se u některých názorů, které jsou zřejmě nahodile vybrané, nicméně ukazují na rozmanitost, rozptyl předkládaných závěrů.

Např. L. Hohoš uvádí: „Revolučnost přestavby spočívá v tom, že v daných konkrétno-historických podmínkách komunistická strana uvedomele uznává nevyhnutnost přechodu na nový kvalitativní stav společnosti.“³⁾ Obdobně uvádí v časopise *Kommunist* S. Sitarjan: „...společensko-ekonomická formace nemůže být pokládána za ustrnulý jev, který je vystaven pouze evolučním kvantitativním změnám. V jejím rámci nastávají zásadní změny, které předurčují přechod na nový kvalitativní stupeň rozvoje.“⁴⁾

Mám za to, že v analýze vývojových etap společnosti a následně vývojových etap socialistického státu je třeba si položit tuto otázku: Jakým způsobem je do ní nutno promítnout uvedenou zásadní kvalitativní změnu, nejvýraznější od doby VŘSR? Je to předěl oddělující jednu vývojovou etapu socialismu od druhé, nebo je to předěl oddělující přechodné období od vlastního socialismu? Domnívám se, že je správnější spojit tuto podstatnou kvalitativní změnu s ukončením přechodného období, s okamžikem, kdy se začínají výrazně prosazovat vlastní zákonitosti socialistické společnosti. K této hypotéze se ještě vrátím.

K diskusi o vývojových etapách společnosti přispívá D. Kopejtková touto úvahou: do první socialistické etapy nemusí vstoupit společnost po dovršení přechodného období, tj. po vybudování základů socialismu, ale až po jejich upevnění. Navíc uvádí: „Ostatně samotný pojem »rozvinutý socialismus« jako termín historický, spjatý s určitými zjednodušenými představami o vývoji socialismu a navíc nepřesný svou dokonavostí, se v sovětských dokumentech i odborné literatuře přestává užívat; zatím se však jiné obecné označení pro vyšší socialistickou etapu neprosadilo.“⁵⁾

Vraťme se k charakteristice podstaty přestavby v SSSR. Vedle charakteristiky uvažovaných a prováděných změn jako reformy, radikální re-

³⁾ Hohoš, L.: *Stratégia urýchlenia a prestavba socialistických spoločenských vzťahov*, Filozofia, 1987, č. 2, str. 201.

⁴⁾ Sitarjan, S.: *Politickoekonomické aspekty koncepcie urychlení*, Světový tisk, 1987, č. 46, str. 3 (překlad z čas. *Kommunist*, 1987, č. 7).

⁵⁾ Kopejtková, D.: *K periodizaci socialismu*, Nová mysl, 1987, č. 6, str. 33, 37.

Obdobně o přechodném období Fabian, K., Kroupa, V.: *Nesprávné názory na vývojové stupně socialistického státu*. In: *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí státu a práva*, Academia, Praha 1975, str. 132.

formy,⁶⁾ vedle již citovaného zdůraznění kvalitativních změn jako podstaty přestavby je možno se setkat s dalším pohledem. Jednak s názorem, že se jedná o revoluci, avšak revoluci zvláštního druhu. Jednak s názorem, že jde o komunistickou revoluci v užším, vlastním smyslu. J. Ligačov v časopise *Otázky míru a socialismu* uvádí: „Tyto přeměny jsou svou podstatou skutečně revoluční. Ve svém komplexu znamenají přechod sovětské společnosti z jednoho kvalitativního stavu do druhého. Je to však revoluce zvláštního druhu, neznamená nahrazení jednoho způsobu výroby jiným, ale probíhá v rámci jedné sociálně ekonomické formace, přesněji v rámci socialistické fáze komunistické formace...“⁷⁾

O určitou syntézu názorů se pokouší J. Houška ve své studii *Revoluce jako protiklad evoluce a reformy* ve *Filozofickém časopise*. Uvádí zde: „Chápeme-li komunistickou revoluci v širokém smyslu jako celkový přechod od kapitalismu k plně vyvrážděnému komunismu, pak ... musíme vydělit dva epochální revoluční skoky ... První z těchto revolučních skoků je socialistická revoluce, prostředkující přechod od kapitalismu k socialismu ... je to poslední sociální revoluce v dějinách ... Kvantitativními a dílčími, nepodstatnými kvalitativními změnami se poté nespěje k nějaké další sociální revoluci provázené mocenskopolitickými třídními přesuny, nýbrž ke globální, celospolečenské progresivní kvalitativní změně, ... Jde o komunistickou revoluci v užším, vlastním smyslu.“⁸⁾

Nechci ve svém příspěvku hodnotit jednotlivé názory, srovnávat, posuzovat jejich odlišnosti, hodnotit, zda jde, případně nakolik jde o revoluční změny. Chtěl bych si všimnout naopak toho, co je v uvedených částečně rozdílných názorech společné. Domnívám se, že společné je to, že změny, které nastávají v procesu přestavby, jsou hodnoceny jako nejzávažnější, největší, nejpodstatnější od VŘSR. Domnívám se, že již tato charakteristika umožňuje vytyčit dříve uváděnou hypotézu. Jestliže společnost, tak jak to formuloval Marx, po uchopení moci proletariátu prochází přechodným obdobím, nižší fází komunismu a poté vstupuje teprve do úplného komunismu, jestliže nejzávažnější změna ve společnosti po ukončení přechodného období je spojena právě se vstupem do socialistické fáze vývoje, pak je možno připustit, že teoretický, ale i praktický projekt sovětské přestavby je tím předělem, ve kterém končí přechodné období a začíná nižší fáze komunismu, tedy socialismus. (Obsahově obdobné členění v oblasti ekonomické vědy zdůvodňuje F. Valenta v článku *Ekonomická teorie v přestavbě*, *Nová mysl*, 1987, č. 10, str. 90.)

⁶⁾ Dvořák, J.: Výrobní vztahy a hospodářský mechanismus ve strategii KSSS, *Teorie socialismu*, 1986, č. 3, str. 13.

⁷⁾ Ligačov, J.: O revoluční podstatě přestavby v SSSR, *Otázky míru a socialismu*, 1987, č. 7, str. 2.

⁸⁾ Houška, J.: *Revoluce jako protiklad evoluce a reformy*, *Filozofický časopis*, 1987, č. 4, str. 582.

Úvahu k otázce, jaké má dané členění vývojových etap společnosti dopad, jakou má souvislost se stanovením vývojových etap socialistického státu, bych uvedl následujícím citátem z monografie E. Kučery Marx a Engels o proletářské politické společnosti: „Lze oprávněně předpokládat, že vítězství proletářské revoluce v zaostalé zemi tyto úkoly výrazně modifikuje a že je rozšiřuje o další, jak destruktivní, tak zejména konstruktivní úkoly (které měly převážně splnit předchozí historické etapy). Tím se zřejmě revoluční diktatura proletariátu »obohacuje«, její trvání prodlužuje, mění se v samostatnou historickou vývojovou fázi, neboť nelze »bezprostředně zavést socialismus«.“⁹⁾

Vyjdeme-li z teze, že rozvinuté socialistické společnosti jako vývojové etapě socialismu odpovídá socialistický všelidový stát, tedy z teze, kterou přijala Ústava SSSR z roku 1977 i nová redakce Programu KSSS, z teze, o které se domnívám, že je správná, pak je zřejmé, že každé předcházející vývojové etapě odpovídá stát diktatury proletariátu. A jestliže bychom období před rozvinutým socialismem charakterizovali jako přechodné období, pak se nám celé přechodné období kryje se státem diktatury proletariátu. Mám za to, že tato skutečnost je jednou z předností výše uváděné hypotézy.

Učebnice obecné teorie státu a práva E. Kučery a kol. z roku 1977 nahlíží na vztah vývojových etap společnosti a státu takto: „Ukazuje se, že problematika vývojových etap socialistického státu úzce souvisí především s fázemi vývoje pokapitalistické společnosti, i když zřejmě není s nimi totožná.“¹⁰⁾

Domnívám se, že právě u počátečního vývoje socialistického státu je třeba vidět jeho úzkou souvislost s vývojem společnosti. Zralost, vývojové fáze, etapy vývoje společnosti jsou určovány zejména zralostí politiky, zralostí, dosaženými stupni vývoje celé nadstavby a zejména státu. A zvláště bych zdůraznil, že spojení státu diktatury proletariátu jen a jen s přechodným obdobím plně odpovídá jak Marxovu klasickému vymezení z Kritiky Gothajského programu, tak i náročnosti, velikosti a početnosti úkolů, které má přechodné období plnit a splnit.

⁹⁾ Kučera, E.: Marx a Engels o proletářské politické společnosti, AUC Iuridica, monographia XII, Praha 1970, str. 49.

¹⁰⁾ Kučera, E. a kolektiv: Obecná teorie státu a práva, díl II., Orbis, Praha 1977, str. 45.